

O STAVČNI NEGACIJI

Iz pogovorov z nekaterimi bralci mojega članka o stavčni negaciji v drugem letniku JiS (str. 314—317) vidim, da sem svoje misli ponekod izrazil preskopo in morda premalo jasno. Tudi pripisek uredništva mojih sklepov ni povzel povsem tako, kakor sem jih zapisal, zato naj mi bo dovoljeno, da se oglasim vnovič in poskusim svoja dognanja dopolniti.

Izhodiščna misel mojega članka je bila, da je zanikanje predvsem *slovniska* (in ne toliko logična) zadeva, pri kateri moramo najbolj paziti na to, ali je (slovnisko) zanikan povedek ali kak drug stavčni člen. V razpravi o stavčni negaciji pravi Breznik, da predmet ne sme biti v roditelju, kadar je zanikan kak drug stavčni člen. To pravilno ugotovitev bi bilo izpopolniti samo še z dodatkom, da gre za *slovnisko* zanikovanje, ki se ne ujema zmerom z logičnim. Nikalnica »ne« ali »ni« zanika besedo, pred katero je postavljena, zato moramo skrbno paziti na njen položaj; drugače povedano, zelo pomembno je, da pri zanikovanju pišemo stavke v pravilnem besednem redu. Ker so slovensko govoreči in pišočci ljudje na to dostikrat pozabili, so nastajale razne dvoumne oblike in iz njih so se razvile dvojnice, zavoljo katerih danes večkrat ne vidimo, kaj je prav in kaj narobe. Ko si jemljemo primere za stavčno negacijo, je treba torej zmeraj tudi ugotoviti, ali so zapisani v pravilnem besednem redu.

In še nekaj nam megli pogled: negacijo pogosto nahajamo v zloženih stavkih, izmed katerih je eden eliptičen, nepopoln; ob tem nastajajo nove nejasnosti in zmote (tudi to je ugotovil že Breznik). Zato si je treba take stavke analizirati, do kraja povedati, vendar *slovnisko*, ne samo logično. Če si take stavke razbiramo samo logično, po vsebini, jih lahko povemo precej drugače, ob tem pa zabrišemo prejšnjo slovnisko obliko in zabredemo v napačno umovanje. (To se je, mislim, tu pa tam primerilo tudi Brezniku v navedeni razpravi.) Ostati moramo tedaj pri isti slovniski obliki, samo izpopolniti jo je treba tam, kjer je pomanjkljiva. Kako to mislim, bom ponazoril pozneje.

Preden se povrnem k zloženim stavkom, o katerih smo govorili, naj ponovim še svoje dosedanje razločevanje zloženih zanikovalnih stavkov v stavke z *enim* in v stavke z *dvema* povedkoma. Primerom, ki jih bom navajal, bom za primerjavo dodajal tudi (slovnisko) trdilne oblike.

1. *Samo en povedek v zloženem stavku — en stavek je eliptičen:* a) Sosed je zapravil ne le hišo, temveč tudi denar. b) Sosed ni zapravil le hiše, temveč tudi denar.

Že primerjava s primerom a) kaže, da si tudi stavka v zloženem stavku b) logično nista nasprotna, saj ugotavljata sorodni resnici. V navideznem, slovniskem nasprotju sta si samo predmeta »hiša« in »denar«, ker sta povezana s protivnima veznikoma »ne le — temveč tudi«. Stavek bi bilo treba povedati le v obliki a); če ga hočemo povedati tudi v obliki b), ga ne moremo sestaviti drugače kot tako, da stopi nikalnica »ni« pred povedni glagol »zapravil«: tako je slovnisko zanikan povedek in predmet »hiša« stopi po našem prej navedenem pravilu v roditelj, predmet »denar« pa seveda ne, saj gre za eliptičen stavek, ki si ga lahko v mislih vsak čas dopolnimo v trdilni stavek: »temveč je zapravil tudi denar«.

Oblika b) je torej nepravilna, toliko je imel Breznik prav, ko jo je želel v navedeni razpravi prepovedati. Vendar je tako priročna, da bi jo bilo nespametno preganjati, saj vendarle povsem dobro vemo, kaj hoče povedati.

2. *Zložen stavek z dvema povedkoma*: a) Sin je ne samo zapravil hišo, temveč tudi pogнал denar. b) Sin ni samo zapravil hišo, temveč tudi pogнал denar. c) Sin ni zapravil samo hiše, temveč pogнал tudi denar.

Tokrat sta si slovniško v nasprotju povedka: ne samo *zapravil*, temveč tudi *pogнал*. Logično sta stavka spet istovrstna, saj oba trdita nekaj o zapravljanju: *sin ne samo da je zapravil hišo, tudi denar je pogнал*. Trditev v tej obliki nam še zgovorneje izpričuje, da ne gre za logično, temveč za samo navidezno, slovniško nasprotje; vrh tega je iz tako povedanega stavka očitno, da je v resnici zanikana le beseda »samo«, ne pa povedek. Zato je primer c), če ga pogledamo natančneje, napačen: nikalnica je postavljena pred povedek in predmet je zato stopil v roditeljski. Taka stava pa je po vsebini stavka neupravičena, pravilna bi bila kvečjemu nikalna zveza po zgledu b), kjer je tudi slovniško zanikano samo tisto, kar je zanikano logično, namreč beseda »samo«: Sin ni samo zapravil hišo, temveč pogнал tudi denar. Primer je spet le parafraza stavka »Sin ne samo da je zapravil hišo...« Vendar je ta oblika tako okorna, da se je namesto nje uveljavila napačna oblika c).

Pri teh primerih bi šel zdaj nekoliko dalj, kot sem šel v prvem članku, in predložil pravopisem in slovničarjem, naj pri takih primerih dovolijo le zgled a); zgleda b) tako nihče ne piše, zgled c) pa naj prepovedo.

Tako Breznik kot sestavljavci obeh slovníc so čutili, da je v takih stavkih logično zanikana le besedica »samo« in ne povedek. Zato so kajpada tudi čutili, da bi moral biti predmet v tožilniku; ker pa so imeli stavek zapisan v napačnem besednem redu, v katerem je nikalnica prišla pred povedek in ga s tem slovniško (čeprav ne tudi logično) zanikala, niso znali iz zadrege. Breznik se je skušal rešiti tako, da je nikalno obliko sploh zavrgel in zahteval samo trdilno. Sestavljavcem obeh slovníc se je zdelo, da bi morala biti nekako prav tudi nikalna oblika, ker pa so čutili, da povedek logično ni zanikan, so zavrgli roditeljski in terjali kot pravilno obliko tožilnik, s tem pa so prišli v nasprotje s pravilom, da je predmet v roditeljski, kadar je (slovniško) zanikan povedek. Ker okornega primera b) nihče ne piše, moramo pač pritegniti Brezniku.

Urednik A. B. je v pripisu mojemu članku o negaciji izrazil drugačno misel glede slovniškega nasprotja v takih stavkih: »Ne strinjam se z mnenjem, da je v zgledih z dvema povedkoma nasprotje med le-tema, v tistih z enim povedkom pa med predmetoma. V zgledu *sosed ni samo zapravil denar, marveč je tudi uničil družino* ni nasprotja med povedkoma *zapravil* in *uničil* (saj vendar oba izražata zgubo), temveč med predmetoma.« Mislim, da je urednik tu zagrešil tisto, o čemer govorim prej, namreč da je vsebino stavka razbral logično, ne pa slovniško. Dva povedka lahko izražata zgubo, pa bosta slovniško vendarle v nasprotju, recimo: »Oče je tobak ponjuhal, sin pa pokadil.« Da ne poreče kdo, da gre tukaj za nasprotje med očetom in sinom, naj podam še tak primer: »Včasih je predavanje zamudil, včasih (pa) predremal.« Kakšno naj bi bilo nasprotje med predmetoma v prej navedenem stavku? Ni samo denar... temveč tudi družino? Že ta eliptična oblika kaže, da je nasprotje drugačno: ne samo zapravil, temveč tudi uničil.

Da je tako, mi pričuje tudi tretji primer zloženega stavka, kakršnega so slovničarji menda prezrli (vsaj jaz nisem našel primerov). Tu sta si povedka slovniško nedvoumno nasprotna, ker je predmet le eden:

3. Zložen stavek, kjer sta dva povedka, predmet pa isti v obeh stavkih:
a) Surovež je ženo ne le pretepel, temveč tudi okradel. b) Surovež žene ni le pretepel, temveč tudi okradel.

Ta primer je prav poučen, ker nam kaže, kako nastajajo take eliptične oblike. Pravi pomen takega stavka je (logično) trdilen, kakor ga izraža primer a). Če ga hočemo povedati nikalno, moremo postaviti nikalnico »ni« samo pred besedico »le«. Ko bi rekli »Surovež žene ni pretepel«, bi trdili nekaj nasprotnega resnici, saj jo je pretepel, kakor kaže trdilna oblika stavka. Neko navidezno, slovniško nasprotje lahko ustvarimo v nikalnem stavku le med »le« in »temveč tudi«: ni le pretepel, temveč tudi okradel.

Kaže pa ta zgled neko posebnost: predmet je za čudo v roditelju, čeprav bi po doslej splošno veljavnem pravilu pričakovali tožilnik, saj stoji nikalnica pred besedico »le«, ne pred povedkom. Kako to? Edino razlago nam utegne dati sledeče umovanje: predmet stoji *pred* nikalnico in mora biti v roditelju, ker v prvem delu stavka — preden pridemo tako daleč, da bi videli, katera beseda bo sledila za nikalnico »ni« (bo slovniško zanikana) — ne moremo vedeti, ali bo res zanikan povedek ali ne; ne moremo pa tudi ugibati ali čakati, zato postavimo predmet pač v roditelju. Kako fiktivno je v resnici zanikovanje v takem stavku, kaže drugi, eliptični stavek, če si ga izpopolnimo: temveč jo je tudi okradel. Ima torej trdilno obliko, čeprav imata oba stavka skupaj nikalnico »ni«. Zato je s tem primerom precej tako kot s primerom 1b) — je nepravilen, vendar je toliko priročen, da ga bodo ljudje nedvomno spet in spet uporabljali in bi ga ne bilo pametno prepovedovati.

Jože Lokar

O ISTEM POGLAVJU STAVČNE NEGACIJE

Gradišnikova obravnava nikalnice in njenih pravic v veččlenskem vezniku *ne le ... ampak tudi* je vsekakor upoštevanja vredna, vendar do konca stvari ni rešila. Mislim, da ne smemo preveč zidati na neskladnost med logiko in slovnicjo. Logika preiskuje dosledno miselno izpeljavo in izražanje, slovnicja pa izhaja iz jezikovne dejanske oblike in išče v nji misel; pot je torej natančno obrnjena: logika izhaja od misli na izraz, slovnicja od izraza na misel. V resnici bi ne smelo biti nesoglasja, sicer bi bil jezik kaj slabo izrazilo; dejansko pa vendarle marsikdaj zaškrjiplje, kadar stopa trda peta logike po jezikovnih tvorbah, prav kakor prehitro, pretežno ali prenerodno jezikovno vozilo posname logiki marsikak oster ovinek. Zadeva jezikoslovja in sintakse je, da taka nesoglasja analizira, logiki ostri njene dosledne črte, jeziku pa vendarle gladi izraz, da laže in bolje vozi. Prav gotovo je, da ob ustvarjanju novih izraznih sredstev človek zmeraj skuša kar najbolje ustreči misli, njeni zakonitosti, torej logiki, ker bo samo tako tudi najbolje dosegel namen izražanja: kar najboljše razumevanje. Toda utruti izrazi počasi zastarajo, premakne se jim pomen, s tem se izgubi pravi čut za njihov prvotni smisel, začnejo se napačne zveze, ki prvotni logiki ne ustrezajo več. Gradišnik je mnenja, da se je pri preiskovanju veznika *ne le ... ampak tudi* nekaj podobnega zgodilo tudi Brezniku. Poglejmo, kako je s to stvarjo!